

Кузнецова Л. Р.,

Львівський національний університету імені Івана Франка, м. Львів

МАЛОФОРМАТНИЙ ТЕКСТ ЯК АКТ МОВЛЕННЄВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті зроблена спроба огляду дослідження текстів невеличкою обсягу багатьма вченими у рамках дискурсного та комунікативного підходів.

Ключові слова: дискурс, об'єктивно-прагматичне членування (ОПЧ), контекстно-варіативне членування (КВЧ), надфразова єдність, складно-синтаксичне ціле (ССЦ), комунікація.

В статье сделана попытка обзора исследований текстов небольшого объема многими учеными в рамках дискурсного и коммуникативного подходов.

Ключевые слова: дискурс, объективно-прагматическое членение (ОПЧ), контекстно-вариативное членение (КВЧ), надфразовое единство, сложное синтаксическое целое (ССЦ), коммуникация.

The article gives the review of text research by many scientists in the frames of discourse and communication approaches.

Key words: discourse, object-pragmatic parts, context-variant parts, overphrase unity, complex syntax unit, communication.

Постановка проблеми та її значення. Комунікативний підхід до дослідження тексту – малоформатного тексту анекдоту – акцентує увагу на компонентах тексту, які впливають на його змістовий аспект. Аналіз структури цілого тексту з метою встановлення його типових форм натеper видається вельми актуальним. Він виявляється результативним у рамках дискурсного підходу до дослідження текстів невеличких обсягів. Синкретизм їхніх змістово-комунікативних та формальних ознак зумовлює комплексний підхід до аналізу структурно-сміслової організації їхніх дискурсів. Він здійснюється на понятійно-категорійному рівні розгляду членованості і зв'язності тексту, виходячи з його парадигматичної і синтагматичної організації.

На цій підставі відзначають важливу властивість дискурс-тексту – блочний принцип його організації [6, с. 135]. Зауважимо що, логіко-сміслові блоки дискурсу досліджувались багатьма вченими (Ю. А. Головенко, А. І. Варшавська), які пропонували свої класифікації: структурно-формальна та семантична організація тексту; причинно-наслідкові і часові відносини, логіко-семантичний зв'язок (синонімія, повтори та ін.) В працях цього типу досліджувались цілісність тексту (дискурсу), що складається з різних компонентів: частин, епізодів, образів, типів оповідань. Цілісність тексту передбачає його членованість, зумовлену логікою сприйняття його читачем. З одного боку, долається лінійне сприйняття інформації, а з іншого – читач прагне до усвідомлення її упорядкованості і системності в тексті. Ці властивості пов'язані з виділенням у тексті на одній підставі структурних, формально виражених однотипних частин, компонентів.

Членування тексту (а малоформатні тексти не є винятком) має двоїсту основу: воно полегшує сприйняття повідомлення для читача і прояснює характер часового просторового, образного, логічного та інших зв'язків відрізків інформації для автора. Виходячи з цього, виокремлюють два типи членування тексту: об'ємно-прагматичне (ОПЧ) і контекстно-варіативне (КВЧ). До першого відноситься членування тексту на томи, книги, розділи, відбивки, абзаци і НФЄ (надфразові єдності). До другого – форми мовленнєвотвірних актів: 1) авторська мова: оповідання, опис, роздуми; 2) чужа мова: діалог, цитатія, НПМ [7, с. 51-52]. Дослідники уточнюють цю типологію, виділяючи ССЦ (складно-синтаксичне ціле) та розширяючи форми чужої мови, включивши в текст полілог, монолог, внутрішній монолог, внутрішній діалог (Л. Лосева, В. А. Кухаренко, Л. Г. Бабенко, К. Я. Кусько).

Об'ємно-прагматичне членування, що сприймається наочно як зовнішнє виділення текстових фрагментів графічними засобами, виявляється смислово, концептуально і стилістично обумовлене [3, с. 165]. Контекстно-варіативне членування передбачає відображення в ньому багатьох точок зору. Точка зору розуміється як концептуальна, світоглядна позиція, виходячи з якої у творі відображаються ті чи інші події, явища. В традиційній філологічній інтерпретації художнього тексту прийнято виділяти поняття *голос*, введене М. М. Бахтіним і широко використовуване В. Шкловським, В. Єйхенбаумом, Ю. М. Лотманом, О. В. Чичерінім та ін. у таких виразах, як одно-, дво-, багатоголосся, втілених в нарративній структурі в різних композиційно-мовленнєвих і стилістичних формах. Контекстно-варіативне членування тексту передусім розмежовує дві мовленнєві партії – мову автора і мови персонажа.

Комунікативна орієнтація на вивчення тексту (Ф. С. Бацевич [4], Г. В. Колшанський [11, 12, 13], О. Л. Каменська [8], О. О. Селіванова [18]) сприяє активізації досліджень в цьому аспекті. Г. В. Колшанський наголошував, що текст тіснішим образом зв'язаний з діяльністю мовомислення людини і тому його структура відображає логічні зв'язки між відповідними комунікативними діями [13, с. 124]. Відмінною рисою комунікативної граматики вважається «розвиток виноградівського підходу до тексту як до твору мистецтва і поєднання в аналізі тексту елементів лінгвістики і літературознавства» [12, с. 72]. Двоєкість мистецтва сповна виявляється у художньому тексті – явищем одиничним і водночас підпорядкованим вимогам мовної системи. Художній текст визначається як комунікативно скерований вербальний твір, якому притаманна естетична цінність, що виявляється у процесі його сприйняття.

Основи системно-комунікативної концепції тексту подані у дослідженні вітчизняних і зарубіжних вчених [1; 4; 5; 8; 10; 19], які розглядають текст в якості цілісної підсистеми акту мовленнєвої комунікації. Текст (художній текст не є винятком) визначається як система значень і знакових послідовностей, яка втілює зв'язну модель комунікативної діяльності адресата і відправника повідомлення. Системний склад тексту як одна з його важливих сторін внутрішньої організації включає підсистеми (субтексти), до яких належить висловлення – надфразова єдність або група таких єдностей.

Антропоцентрична спрямованість мовознавства, яка зумовила комунікативно-прагматичну орієнтацію досліджень, виявилася у численних працях [5; 10]. Вивчення тексту як компонента комунікативної діяльності в антропоцентричному мовознавстві вимагало аналізу структур когнітивних моделей знань у їх співвіднесенні з мовленнєвомислимою і соціальною діяльністю суб'єкта. Саме текст є тією ланкою, яка з'єднує комунікантів в процесі їх соціальної інтеракції. Тому важливої ваги набуває завдання вивчення тексту як основної одиниці комунікації. Текст як вербальна форма спілкування матеріалізує знання автора про світ і робить його доступним для сприйняття адресатом [10, с. 1].

Текст як одиниця літературно-художньої комунікації перетворюється в спеціальний об'єкт дослідження у мовознавстві і структурно-семіотичному орієнтованому літературознавстві. Ця проблема плідно досліджувалася у працях Ю. М. Лотмана [15].

Прагматичні зв'язки – зв'язки між текстом і людиною, зумовлюють можливість активізації певного аспекту структури тексту і перетворення в процесі прагматичного функціонування ядерних структур в периферійні і навпаки. Роль прагматичного начала не може бути, однак, зведена до різного роду переосмисленням тексту: воно становить активну площину функціонування тексту як такого. Текст як генератор смислу, засіб мислення, для реалізації акту комунікації потребує співбесідника. Це зумовлено глибоко діалогічною природою свідомості як такої. Щоб реалізуватись, свідомість потребує свідомість, текст потребує текст, культура потребує культуру [15, с. 8-10]. Вище окреслені теоретичні положення знаходять своє відображення і в тексті анекдота.

Синтаксична орієнтація на дослідження тексту зводиться до того, що в його структурі окремі речення об'єднуються в групи, логічно і композиційно завершені блоки, які набули різних назв: фразові єдності і фразові ансамблі, надфразові єдності, складне синтаксичне ціле, союз текстом, прозаїчна строфа. Найчастотнішими для позначення за смислом груп речень стали терміни **складне синтаксичне ціле** і **надфразова єдність**. За законами синтаксису реалізується відхід від семантичної структури – глибинної смислової моделі (чи значення) тексту до його поверхневого прошарку, до конкретних фраз. Структурно-синтаксичний аспект тексту детально розроблений у 80-тих роках ХХ ст. у працях О. І. Москальської [16] у яких визначаються:

– *мікротексти (тексти-висловлення);*

– *макротексти (тексти-комуніканти, тексти як мовленнєві твори).*

Такий підхід зумовлено самою сутністю ССЦ, яка висловлена у визначеннях багатьох дослідників. Л. Лосева пише: «ССЦ – це найпротяжніша у складі тексту синтаксична одиниця, яка репрезентована групою контактних і дистантно взаємопов'язаних передбачень, що характеризують будь-який бік предмета, явища та ін.» [14, с. 61]. Найсуттєвішим для ССЦ вважатимемо його семантичну єдність, зумовлену єдністю теми/мікротеми, текстовими функціями. Тобто має значення їхня роль у семантичному розгортанні тексту і власна внутрішня композиційна будова.

Висновки. Отже, визнаючи об'єктивну потребу багатоаспектного вивчення тексту, можна виокремити основні аспекти, пов'язані з характеристикою тексту як цілого літературного твору, і, передусім, як динамічної комунікативної одиниці вищого рівня. Розуміння тексту як «тексту в дії» призводить до висунення на перший план його функціональний аспект, який враховує екстра- та інтратекстові ознаки (вибір виду і жанру текста диктується умовами реальної комунікації). Позатим орієнтація тексту на комунікативний процес додатково акцентує увагу на прагматиці тексту, тобто оформлює його дискурс.

Література:

1. Ажеж К. Человек говорящий: Вклад лингвистики в гуманитарные науки. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 304 с.
2. Анненкова Н. М. Лингвостилистические характеристики прозаической басни: (На материале басен Лессинга и нем. писателей XX в.): Дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / Моск. гос. пед. ин-т иностр. языков им. М. Тореза – М., 1977. – 189 с.
3. Бабенко Л. Г., Казарин Ю. В. Лингвистический анализ художественного текста: теория и практика. – М. : Флинта; Наука, 2003. – 496 с.
4. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики: Підруч. [для студ. вищ. навч. закл.]. – Львів, 2004. – 342 с. ; іл., табл.
5. Бехта І. А. Дискурс наратора в англійській прозі. – К. : Грамота, 2004. – 304 с.
6. Варшавская А. И. Смысловые отношения в структуре языка. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1984. – 135 с.
7. Гальперин И. Р. Грамматические категории текста (опыт обобщения) // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – 1977. – Т. 36. – № С. 552 – 532.
8. Каменская О. Л. Текст как средство коммуникации // Сборник научных трудов / Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. им. М. Тореза; Отв. ред. Москальская О. М. – М., 1980. – Вып. 158: Лингвистические проблемы текста. – С. 3-11.
9. Каменская О. Л. Исследования по грамматике текста. // Проблемы теории текста: Реферативный сборник. – М., 1978. – С. 98-116.
10. Колегаева И. М. Текст как единица научной и художественной коммуникации. – Одесса : Одес. гос. ун-т им. И. И. Мечникова, 1991. – 121 с.
11. Колшанский Г. В. Текст как единица коммуникации // Проблемы общего и германского языкознания. – М., 1978. – С. 26-37.
12. Колшанский Г. В. Коммуникативная функция и структура языка. – М. : Наука, 1984. – 174 с.
13. Колшанский Г. В. Контекстная семантика. – М. : Наука, 1980. – 152 с.
14. Лосева Л. Как строится текст: Пособие для учителей / Под ред. Г. Я. Солганика. – М. : Просвещение, 1980. – 94 с.

15. Лотман Ю. М. Текст в тексте// Текст в тексте. Труды по знаковым системам / Тартус. гос. ун-т. – Тарту, 1981. – Т. XIV. – Вып. 567. – С. 3-18.
16. Москальская О. И. Текст – два понимания и два похода // Русский язык: Функционирование грамматических категорий: Текст и контекст: Виноградов. чтения, XII-XIII / Отв. ред. Н. Ю. Шведова. – М. : Наука, 1984. – С. 154-163.
17. Самохина В. А. Современная англоязычная шутка : [монография] / Самохина В. А. – Харьков : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2008. – 356 с.
18. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: Монографическое учеб. пособие. – К. : Брама. Изд. Вовчок О. Ю., 2004; ил., табл. – Библиогр. : С. 282-315.
19. Beaugrande R-A de. Text, Discourse and Process Towards a Multidisciplinary Science of Text. – New York : Norwood; ALEX, 1980. – Vol. XV. – 351 p.